

УДК 37.034

Віктор Короленко,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри фізики
Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського

ПОШУК МОЖЛИВОСТЕЙ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОРАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті звертається увага на необхідність пошуку нових можливостей ефективного виховного впливу на дітей шкільного віку для підвищення їх морального рівня за допомогою педагогічних досягнень людства, користуючись у процесі морального виховання досвідом різних напрямів педагогіки. Підкреслюється здатність ефективного використання вже наявних педагогічних знань. Вказується на важливість уміння вчителів користуватися особистими моральними знаннями і досвідом у взаємодії з дітьми шкільного віку в загальних учбових закладах, підтримка їх в життєвих ситуаціях.

Ключові слова: мораль, поведінка, цінність, виховання, формування.

В статье указывается на необходимость поиска новых возможностей эффективного воспитательного влияния на детей школьного возраста для повышения их морального уровня при помощи педагогических достижений человечества, пользуясь в процессе морального воспитания опытом разных направлений педагогики. Подчеркивается способность эффективного использования уже имеющихся педагогических знаний. Указывается на важность умения учителей пользоваться личными моральными знаниями и опытом во взаимодействии с детьми школьного возраста в общих учебных заведениях, поддержание их в жизненных ситуациях.

Ключевые слова: мораль, поведение, ценность, воспитание, формирование.

In the article it is specified on the necessity of new possibilities of effective educator influence on the school age children searching for the increase of their moral level through pedagogical achievements of humanity, using in the process of moral education of different directions of pedagogics experience. Ability of the effective use of already present pedagogical knowledges is underlined. It is specified on importance of teachers' ability to use the personal moral knowledges and experience in co-operating with the school age children in general educational establishments, maintenance them in vital situations.

Key words: moral, conduct, value, education, forming.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства існує необхідність змін у процесі морального формування дітей шкільного віку; а також необхідним є пошук нових шляхів поліпшення його ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням моралі людство цікавилось, починаючи з давніх часів і до наших днів. Упродовж довгого часу відомі мислителі та педагоги, серед яких М. Боришевський, М. Грищенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші вважали мораль важливою людською якістю. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що від сформованості у підростаючого покоління стійких моральних якостей залежить становлення особистості школярів, їхніх моральних норм, принципів, поведінки в суспільстві та ставлення до оточуючих. Деякі аспекти виховного впливу моралі на особистість раніше розглядалися, але не достатньо, тому існує необхідність детального вивчення даної проблеми.

Мета статті: пошук можливостей підвищення ефективності морального формування дітей шкільного віку в умовах сучасності. Завданням цієї статті є висвітлення важливості та необхідності підвищення ефективності процесу морального формування дітей шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений нами аналіз педагогічної літератури свідчить, що дослідженням питання моралі і морального формування займалися К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Ґрунтуючись на результатах особистих досліджень, К. Ушинський відзначив, що виховання існує стільки ж віків, скільки існує сам народ. І саме поняття виховання, і його завдання він виводив із поняття про людину. На думку К. Ушинського, моральне виховання безпосередньо пов'язане з цілеспрямованим процесом формування «людини в людині», тобто формування всебічно розвиненої особистості [4].

Необхідним в процесі цілеспрямованого формування «людини в людині», К. Ушинський вважав:

- 1) виховання в дітей правильного погляду на людину і її призначення в світі;
- 2) виховання серйозного, ділового ставлення, перш за все, до навчання, його мети і завдання;
- 3) відповідність всієї виховної роботи віковим особливостям вихованців;
- 4) систематичне і безпосереднє керівництво вчителя процесом виховання;
- 5) почуття відповідальності школи не лише за прищеплення дітям знань, але, перш за все, за їх високу моральність;
- 6) організація колективу учнів у відповідності з вимогами педагогіки, оскільки на моральність і переконання молодої людини ніщо не має такого впливу, як те коло друзів, в якому вона перебуває;

7) єдність в підході до учнів зі сторони школи, сім'ї і громадськості [4, с. 151–153].

Особливе значення у процесі морального формування К. Ушинський надавав формуванню в учнів: любов до Батьківщини, свого народу, чуйне та тепле ставлення до оточуючих, гуманність, скромність, працьовитість, прагнення до корисної праці, правдивість, гідність, почуття відповідальності, дисциплінованість, естетичне почуття, тверда воля і твердий характер [4; 6]. На його думку, моральна сформованість людини не буде безпосередньо залежати від вченості й розумового розвитку, але вона може мати суттєвий вплив з боку школи, сім'ї, літератури, природи, суспільного життя, релігії, мови, тощо. Він підкреслював важливість морального формування особистості і пріоритет цього процесу перед розумовим розвитком [3; 9].

У своїх дослідженнях К. Ушинський відзначав, що стосунки учителів і школярів повинні ґрунтуватися на взаємній повазі й любові, з метою вивчення людини в усіх виявах її природи і підготувати її до життя. Продуктивним є положення К. Ушинського, що людина досягне своєї моральної сформованості тоді, коли її виховання буде сумісне з інтересами суспільства. Можливість досягнення цієї сумісності залежить від прищеплення дітям поваги до праці, прагнення знайти собі корисну працю та застосування своїх знань у трудовій діяльності [10].

На нашу думку, актуальними для морального формування дітей шкільного віку є відзначені К. Ушинським шляхи і методи:

1) виховуюче навчання, що є єдністю процесу навчання і виховання. У дидактичному матеріалі, який подається під час занять, не повинно бути нічого неморального. Дослідник вказав на шляхи, які ведуть до встановлення зв'язку навчання з життям [3].

2) переконання та роз'яснення. На думку К. Ушинського, моральне формування особистості можливе тоді, коли ідеї виховання перетворюються у переконання вихованців, переконання – в звички, а звички – в нахили. Моральні переконання зразу не виникають і не зміцнюються, їх не можна вивчити з підручника, вони утворюються дуже і дуже поступово, часто непомітно [3; 10].

3) заохочення і покарання. Дослідник надавав перевагу моральним заохоченням, водночас визначаючи матеріальні винагороди учнів антипедагогічними діями. Під покаранням дослідник вважав: попередження, зауваження, низьку оцінку поведінки, а також підкреслював необхідність дотримуватись педагогічного такту і не ображати її особистість в очах колективу [3; 10].

4) особистий приклад учителя та старших у школі і поза нею. Виховання особистим прикладом – це дуже ефективний і тонкий процес, який надає можливість систематичного та повсякденного впливу на особистість [6].

5) розумна організація праці, відпочинку і розваг в школі та вдома. Завдання школи і учителів широко і систематично виховувати дітей на життєвих прикладах дорослих, щоб підготувати їх до повсякденної трудової діяльності. Головною складовою цього процесу К. Ушинський вважав працю, оскільки без неї людина не може йти вперед, бо цього вимагають її тіло, серце і розум. Отже, на його думку, виховання повинно виховувати людину не для щастя, а готувати до праці. Вільна праця потрібна людині для розвитку і підтримання в ній почуття людської гідності [3; 10].

6) рідна природа. Істотний вплив на моральне формування особистості має природа, дослідник зазначив виховний вплив на розвиток молоді душі прекрасного ландшафту, і «день, проведений дитиною серед гаїв і нив, коли її голову опановує якийсь чарівний туман, в теплій волозі якого розкривається її молоде серце для того, щоб безтурботно й несвідомо вбирати в себе думки й зародки думок, які струмком ллються з природи, що такий день вартий багатьох тижнів, проведених на шкільній лаві...» [10, с. 405].

Важливою умовою, яка істотно впливає на процес морального формування дитини, на думку К. Ушинського, є її оточення поза школою (внутрішні сімейні стосунки, стосунки з дітьми на вулиці) [10].

У свою чергу А. Макаренко стверджував, що для ефективного процесу морального формування дитини необхідно ставити перед собою певну мету, під якою він розумів розвиток людської особистості, людського характеру (зовнішні прояви і внутрішня переконаність) [6]. Дослідник вважає, що для виховання людини-творця, людини-громадянина потрібно виховати людину, яка зобов'язана бути щасливою [6, с. 333].

Проведене нами дослідження підтверджує переконання А. Макаренка, що моральне формування особистості сприяє формуванню якостей її характеру (дисциплінованість, любов до батьківщини, почуття обов'язку і честі, ввічливість, суворість, доброта, наполегливість і загартованість, володіння собою і вплив на інших, бадьорість, веселий настрій; здатність жити і любити життя). Головними факторами, які мають суттєвий вплив на моральне формування дитини А. Макаренко, вважав: повагу і вимогливість, щирість і відвертість, принциповість, піклування і уважність, знання, вправи, загартованість, праця, колектив, сім'я, заохочення, покарання й нагорода [5; 8].

Характеризуючи шляхи морального формування, дослідник відзначив важливість:

- загальної суми правильних уявлень, правильних знань;
- педагогічного піклування про людину;
- спеціальної виховної дисципліни [5, с. 48].

Науковець переконаний, що для ефективності процесу морального формування молодого покоління школі необхідний цілеспрямований програмний виклад теорії моралі, відзначивши, що «у нашій школі немає

теорії моралі, немає такого предмета, немає такої особи, яка б цю теорію моралі викладала...» [6, с. 27].

Характеризуючи процес формування особистості, В. Сухомлинський відзначив важливість її морального розвитку, а саме: створення індивідуального людського багатства, яке поєднує в собі високі ідейні переконання, моральні якості, естетичні цінності, культуру матеріальних і духовних потреб [8, с. 69]. На думку В. Сухомлинського, основа морального формування у тому, щоб дитину з перших кроків її шкільного життя переконували власні вчинки, щоб у словах вихователів вона чула відгомін власних думок, переживань, – усього, що народилося в процесі активної діяльності [7].

Однією з головних умов ефективності процесу морального формування дітей шкільного віку є самоствердження (усвідомлення школярами власної моральної гідності, одухотворення їх працею, яка наочно демонструє глибину проникнення у дитячий світ турботи з боку суспільства [8].

Аналізуючи дослідження В. Сухомлинського, ми можемо стверджувати, що він вважав моральне формування ідейної серцевини особистості (моральні погляди, переконання, почуття, поведінку, єдність слова і діла, тощо) метою морального виховання розумів як формування ідейної серцевини особистості, а також зазначив важливим уміння учителя відкрити перед учнем «ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим». Дослідник стверджує, що, моральне виховання дитини ґрунтується на моральних цінностях, створених, здобутих, завойованих старшими поколіннями, і суспільству необхідно постійно формувати в молодого покоління реальні моральні, високоідейні, громадянські стосунки в колективі, враховуючи індивідуальні особливості кожного вихованця [8, с. 73].

Важливими умовами для морального розвитку особистості В. Сухомлинський, вважав:

- вміння педагога орієнтуватись на живий ідеал, вміння бачити, цінувати, берегти в молодій людині головне, визначальне;
- спонукання вихованців до високоморальних вчинків;
- виховання почуття людяності;
- одухотворення юнаків і дівчат такою працею, яка створює повноту духовних інтересів і запитів [8, с. 218].

У такому контексті М. Боришевський вважає основою морального формування особистості її ставлення до оточуючих, в залежності від особистих особливостей та самосвідомості: «Моральний вчинок обумовлений вольовою діяльністю особистості по подоланню внутрішнього опору, і відмовою від егоїстичних імпульсивних прагнень» [2, с. 36]. На його думку, моральна спрямованість особистості є початком формування гармонійних стосунків людини зі світом [1]. Характеризуючи

прагнення до добра як основну рушійну силу морального формування дітей шкільного віку, В. Малахов визначає її складові: моральні норми, моральні принципи, ціннісні орієнтації, почуття відповідальності, усвідомлення життя. До складових моральної самосвідомості особистості дослідник відносить: честь, людську гідність, сором, покаяння й совість як інтегральний показник [7].

Висновки і перспективи. Спираючись на отримані результати нашого дослідження, можемо стверджувати, що основами ефективного морального формування дітей шкільного віку є: скоординована взаємодія сім'ї і школи в процесі виховання школярів; особистий приклад учителя; індивідуальні особливості дитини; взаємини школярів з оточуючими у школі, дома і на вулиці.

Перспективами подальшого дослідження є розробка нових методик для підвищення рівня моральної сформованості дітей шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Й. Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості / М. Й. Боришевський // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип. 20. Ч. 1. – С. 45–51.
2. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді / М. Й. Боришевський // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – Т. V. Ч. 5. – С. 34–42.
3. Грищенко М., Ушинський К. (До 150-річчя з дня народження) / М. Грищенко. – К. : Знання, 1974. – 62 с.
4. Лордкипанидзе Д. Педагогическое учение К. Д. Ушинского. / Д. Лордкипанидзе. – М., 1950. – 368 с.
5. Макаренко А. О. О воспитании / А. О. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
6. Макаренко А. Советское школьное воспитание / А. Макаренко // Избранные произведения : в 3-х т. Т. 3 – К. : Радянська школа, 1985. – 592 с.
7. Малахов В. Етика : курс лекцій : навч. посібник / В. Малахов. – К. : Либідь, 1996. – 304 с.
8. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. – К. : Радянська школа, 1976. – 654 с.
9. Ушинський К. О нравственном элементе в русском воспитании / К. Ушинский // Педагогические сочинения в 6-ти т. Т. 2. – М. : Педагогика, 1988. – 496 с.
10. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори / К. Ушинский. – К. : Радянська школа, 1949. – 418 с.